

EVALUATION OF OCCURED EVENTS BETWEEN PROPHET YUSUF AND HIS BROTHERS ON EDUCATION IN THE CONTEXT OF YUSUF SURAH / STORY

**YUSUF SURESİ/KISSASI BAĞLAMINDA HZ. YUSUF İLE KARDEŞLERİ
ARASINDA GEÇEN OLAYLARIN EĞİTİM AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ¹**

Osman KAYA²
Hacı ÇİÇEK³

Abstract

In this study, we are analysing the feelings of jealousy and jealousy in people, in the context of Yusuf's story, the events occurred between Yusuf (peace be upon him) and his brothers. People have some emotions from creation and fiction. These are feelings of harassment and jealousy. Almighty Allah inspired people with intriguer and taqwa while creating them. The important thing is that these feelings must be controlled and used in the right direction. The Qur'an tells the weak and powerful aspects of people, sometimes giving examples from previous societies. Sometimes he tells them in the form of comparisons and representation, and sometimes gives experienced stories as in the Yusuf surah. Because one of the methods of education is expression through similitudes and representation, while another one is narrative through stories. Of course, the methods of education are not just these. In prophet Yusuf/Joseph's case, the reasons for the feelings of jealousy between brothers and the consequences of these jealousy feelings have been addressed. Also, the case of Yusuf is important, and this story is described as the most beautiful case, as it includes example that people may draw many lessons from the it. In this story, many noteworthy events are told, such as, describing how to preserve people's chastity; how parents should act amongst their children fairly; how a feeling of jealousy and jealousy drove people into a disorder; a prophet having task of administration in a non-Muslim ruling society. However, in this study we will try to explain how the feeling of jealousy in children and how this feeling of envious may result in bad disasters, if is not well controlled. The Qur'an mentions the feelings of jealousy between brothers and sisters while stating about two accusations. One of these is the event occurred between the children of prophet Habil and Qabil; and the other is the event among the brothers of Yusuf (peace be upon him). As it is known, the incident between the children of Adam concluded with murder. Whereas, the event between Yusuf and his brothers did not result in death (perhaps as a miracle). Moreover, it is emphasized that parents should treat their children equally, otherwise, it is highlighted that there will be feelings of hostility, hatred and loathing amongst children.

KeyWords: Prophet Yusuf, Jealousy, envious, Story, Education, Parent

Özet

Bu çalışmamızda Yusuf Kıssası bağlamında Hz. Yusuf (as) ile kardeşleri arasında geçen olaylardan hareketle insanlardaki kıskanma ve haset duyguları incelenecektir. İnsanların fitratından gelen bazı duyguları vardır. Haset ve kıskançlık duyguları bunlardandır. Yüce Allah insanları yaratırken onlara fücürünü ve takvasını da ilham etmiştir. Önemli olan bu duyguların kontrolü ve doğru yönde kullanılabilmesidir. Kur'an Kerim insanların zayıf ve güçlü yanlarını anlatırken bazen önceki toplumlardan örnekler verir. Kimi zaman teşbih ve temsillerle, kimi zaman da Yusuf Suresinde olduğu gibi kıssalarla anlatır. Çünkü eğitimin metotlarından biri teşbih ve temsil yolu ile anlatım iken bir başkası da kıssalar yoluyla anlatımdır. Tabii ki, eğitim metotları sadece bunlardan ibaret değildir. Hz. Yusuf kıssasında, kardeşler arası kıskanma duygularının sebepleri ve bu kıskanma duygularının doğurduğu neticelere değinilmiştir. Ayrıca Yusuf Suresinde, bu kıssanın en güzel kısma olarak nitelendirilmesi, kıssada insanlar için birçok ibretlerin olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu kıssada insanların iffetlerini nasıl muhafaza etmesi gerektiğinden; anne ve

¹ Bu Makalenin özeti 6-8 Nisan 2018 Tarihleri arasında Gaziantep'te düzenlenen Al- Farabi 2.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresine sözlü olarak sunulmuştur.

² Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Arap Dili Eğitimi. okaya@adiyaman.edu.tr

³ Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Arap Dili Eğitimi.

babaların çocuklar arasında adaletli davranması; kıskanma ve haset duygusunun insanları nasıl bir felakete sürüklediği; bir peygamberin, Müslüman olmayan bir idarede görev alması gibi ibretlik birçok olay anlatılmaktadır. Fakat biz bu çalışmamızda çocuklardaki kıskanma duygusu ve bu kıskanma duygusunun iyi kontrol edilemeyişinin nasıl kötü bir felakete neticelendiğini izah etmeye çalışacağız. Kur'an-ı Kerim'de kardeşler arası kıskanma duyguları anlatılırken iki olaydan bahsedilir. Bunlardan birisi Hz. Âdem'in çocukları Habil ile Habil arasındaki olay; diğeri ise Yusuf (as) kıssasındaki kardeşler arasındaki olaydır. Bilindiği gibi Hz. Âdem'in çocukları arasındaki olay cinayetle sonuçlanmıştır. Hz. Yusuf ve kardeşleri arasındaki olay ise (belki de mucize olarak) ölümle sonuçlanmamıştır.

Ayrıca bu kıssada anne ve babaların çocuklarına eşit bir şekilde davranmaları gerektiği vurgulanırken, aksi durumda çocuklar arasına düşmanlık, kin ve nefretin gireceğine dikkat çekilmektedir.

Bu kıssadan hareketle eğitimcilerin, özellikle de din eğitimcilerinin, eğitim metot ve teknikleri belirlerken bu hususları da dikkate almaları gerekir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Yusuf, Kıskanma, Haset, Kıssa, Eğitim, Anne-Baba

GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insan, başkalarıyla kurduğu ilişkiler aracılığıyla yaşantısını sürdürür. Bireyin insanlardan tamamen uzak, tek başına münzevi bir yaşam sürdürmesi reel olarak imkânsızdır. Zaten düşünme yeteneğinden sonra insanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliklerden birisi hiç şüphesiz ki, onun toplum halinde yaşama zorunluluğudur.

İnsanlığın mutluluğu için, bir takım öğüt ve tavsiyelerin yanı sıra emir ve yasaklarla, Yüce Allah'tan kulu ve Peygamberine vahiy yolu ile indirilmiş olan Kur'an, insanların düşünce ve davranışlarına istikamet vermiştir. Çünkü Kur'an, insanın ihtiyaç duyduğu her şeyi içinde barındıran bir kitaptır. İnsan düşünce ve davranışlarının, normalini anormalini ortaya koyup bunların sebep ve sonuçlarını araştıran, beşerin düşüncesine yön veren ve sadece hemcinsleriyle değil, aynı zamanda diğer varlıklarla ilişkilerini düzenlemek üzere vahiy yolu ile Yüce Allah'tan kulu ve peygamberine indirilen Kur'an'da bir insicam ve ahenk vardır.⁴

İslâm, insanın fitratının ruh ve bedenden oluştuğunu vurgular. Ruh ile beden faaliyetleri ayrı olmasına rağmen her ikisinin eninde sonunda buluştuğu nokta aynıdır.⁵Nefse iyiliğini ve kötülüğünü ilham eden, insana takvasını veren de Allah'tır.⁶ İnsanı anlayabilmek için onu bedensel ve ruhsal boyutuyla birlikte değerlendirmek gerekir. Onun maddi dünyasını olumsuz yönde etkileyen etkenler olduğu gibi ruh dünyasını da olumsuz etkileyen unsurlar vardır.

Kur'an'a psikolojik perspektiften bakma fikri oldukça yenidir ve bu fikri eksen alan çalışmalar da nispeten azdır. Biz bu çalışmamızda ruh dünyamızı olumsuz etkileyebilecek ve psikolojinin de konusu olan iki duyguyu, kıskançlık ve hasetle ebeveynlerin çocuklarına karşı nasıl davranması gerektiğini, Yusuf suresi bağlamında ele alacağız. Kur'an'ın en güzel kıssa⁷olarak tanımladığı Yusuf kıssasından çıkarılacak elbette birçok dersler vardır. Ancak biz bu çalışmamızda Kur'an perspektifinden Yusuf peygamberin, kardeşleriyle yaşadıkları ve psikolojik bir hastalık olan "kardeş kıskançlığı" ile anne-babanın çocukları arasındaki ayrımının doğurabileceği olumsuzlukları değerlendirmeye çalışacağız.

1.Kıskançlık ve Haset Duyguları

1.1. Kıskançlık Duygusu

Kıskançlık başka bir kişinin bize göre bir üstünlük gösterdiği ya da sevilen birisinin başkası ile ilgilendiği kanısına varılınca takınılan tutum ve duyulan duygu

⁴ Fevzi Samuk, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II, Kur'an ve Psikiyatri*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2001, s.279.

⁵ Muhammed Kutub, *İslam'a Göre İnsan Psikolojisi*, çev. Akif Nuri, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1974, s.78.

⁶ Sems,91/8.

⁷ Yusuf,12/3.

demektir.⁸Başka bir ifade ile kıskançlık; kişinin sevdiği veya irtibat halinde bulunduğu şeyin başkalarıyla aynı tür ilişkiler içerisinde olmasına katlanamamaktır.⁹ Kınalızade Ali Efendi (ö.979/1572) ise, kıskançlığı, “bilgisizlikle tamahkârlığın toplamından oluştuğunu” ifade etmektedir.¹⁰ Kıskançlık insanoğlunun, fitri duygularından biridir. Kıskançlık sevilen kişinin başkasıyla paylaşılmasına katlanamamak olduğuna göre, sevginin var olduğu her yere girer.¹¹ Kültürden ve kültürel değerlerden bağımsız olarak hemen hemen her insanın yaşadığı kıskançlık ve haset kavramları genellikle birbirleriyle karıştırılmaktadır. Bu kavramların birbiriyle karıştırılıyor olmasının birkaç nedenden kaynaklanmaktadır. Kıskançlık ve haset konularında yapılan araştırmalara göre, bu nedenlerden birincisi insanlar arasında bu iki kavramın sık sık birbirinin yerine kullanılıyor olmasıdır. Çünkü bu iki duygu, birbirinin aynısı veya birbirine yakın iki kavram gibi düşünülmektedir.¹²

Bu kapsamda Türkçede haset yerine çoğunlukla kıskançlık ya da çekememezlik ifadesinin kullanıldığını¹³ ve çoğu kıskançlık olarak ifade edilen pek çok duygu durumunun aslında haset hissi içeren durumlar olduğunu söylemek mümkündür. Kıskançlık bireylerin ilişkilerinden aldıkları doyum üzerinde rol sahibi olan, duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını etkileyen faktörlerdendir.

Kıskançlık, olağanüstü sıklığı ile dikkati çeken bir karakter özelliğidir. Kıskançlık deyince yalnızca sevgi ilişkilerinde çekememezliği değil, aynı zamanda her türlü insani ilişkide karşımıza çıkabilecek kıskançlığı anlamak gerekir.¹⁴ Kıskançlık tiksinti veren kusurlar arasında sayılmıştır.¹⁵ İnsanoğlunun yaşamı boyunca en sık karşılaştığı karmaşık bir duygudur. Bu yönüyle kıskançlık hiç bir şeye benzemez.¹⁶

Kıskançlığı üreten faktör sevgi, özen, pozisyon, statü, dostluk, arkadaşlık, yakınlık gibi özel ve önemli durumları, başkasının devreye girmesiyle kaybetme kaygısıdır.¹⁷

Kıskançlığın birçok çeşidinden söz edilebilir. Kıskançlık, başkalarına güvenememe ve onlara pusu kurma, başkalarını eleştiren bir tavır takınma ve sürekli bir ihmal edilmiş olma korkusu duyma gibi belirtilerle ortaya çıkabilir. Bu görünüşlerden hangisinin ön plana geçeceği, tümüyle, sosyal hayat için daha önce yapılmış olan hazırlıklara bağlıdır. Kıskançlığın bir şekli kendi kendini yiyip bitirme, başka bir şekli ise şiddetli bir inatçılık olarak görünmektedir. Başkalarının neşesini kaçırma, yok yere karşı koyma, başkasının hürriyetini kısıtlama ve bunun sonucu olarak onu kendine bağımlı kılma, bu karakter özelliğinin çeşitli görünüşlerinden başka bir şey değildir.¹⁸

Kıskançlıkta en çok başvurulan yöntem; başka birine birtakım davranış kuralları koymak, onun hürriyetini sınırlama şeklinde ortaya çıkabilir. Bir insan hayat arkadaşına bazı sevgi kuralları koymaya kalktığı, sevdiği insanın etrafında bir duvar ördüğü ya da nereye bakması, ne yapması, ne şekilde düşünmesi konusunda ona bir

⁸ Mithat Enç, *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1974, s.107.

⁹ D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık İstanbul,1996, s. 649.

¹⁰ Orhan Hançerlioğlu, *Ruhbilim Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1988, s.229.

¹¹ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1978, s.113.

¹² Guy Delpierre, *Kıskançlık*, çev. Halis Özgü, Özgü Yayınevi, İstanbul, 1967, s.27.

¹³ D.Mehmet Doğan, *age*, s. 466.

¹⁴ Alfred Adler, *İnsan Tabiatını Tanıma*, çev. Ayda Yürükân, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s.192.

¹⁵ Andre Berge, *Çocuktaki Kötü Huylar ve Düzeltmesi*, çev. Nazife Müren, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971, s.80.

¹⁶ Marcianne Bleviss, *Kıskançlık*, çev. Işıl Aydın, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.7.

¹⁷ Leyla Navaro, *Haset ve Rekabet Kendi Kuyruğunu Yiyen Yılan*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s.16.

¹⁸ Ahmed Serdaroğlu, “Hased ve Gıpta”,*Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, c.12. sayı.11, Kasım, 1963, Ankara, s.17; Adler, *age*,s.194.

takım uyarmalarda bulunduğu zaman, o insanın davranışlarında böyle özel bir ruhsal kalıbın var olduğunu gösterir.¹⁹

İnsanda fitri bir duygu olan kıskanma duygusu, insanın kendisine ait olan şeyleri başkalarından esirgemesi şeklinde ortaya çıkar. Bu tür kıskançlık normal boyutta kaldığı sürece iyidir. Nitekim insanlar, namus ve din gibi yüksek değerlerini kıskanma duygusuyla korumaya çalışırlar.²⁰

1.2. Haset Duygusu

Dış dünyadaki diğer bireylerin, kurumların veya nesnelerin güzellikleri yakalaması, başarıya ulaşması, mutluluğu hissetmesi, durumunda birey içinde bir daralma ve sıkıntı hissetmesi duygusudur.²¹Haset, başkasında olan bir nimeti çekememe, kendisine faydası olmadığı halde kıskançlık sebebiyle karşısındakinin sahip olduğu nimetten mahrum kalmasını isteme, çekememe duygusudur.²² Güçlü olma ve başkalarına söz geçirme (başkalarına egemen olma) çabasının bulunduğu yerde, haset etme gibi bir karakter özelliği de kesinlikle karşımıza çıkacaktır.²³

Kimi insanda haset duygusu geçici bir an için gelip gider; kimisinde ise bütün benliğe hâkim olup yerleşmiştir ve gittikçe de güçlenerek artar. Bu da en tehlikeli olan hasettir.²⁴

Haset duygusuna kapılan kişi, hayatı boyunca yalnızca başkalarından bir şeyler almaktan, onları şu ya da bu şekilde bir şeylerden yoksun bırakmaktan ve rahatsız etmekten mutlu olmaktadır. Aynı zamanda, erişemediği gayeler için birtakım özürler, bahaneler öne sürerek kendi başarısızlıklarından başkalarını sorumlu tutma eğilimini de göstermektedir. Zamanla kavgacı, bozguncu, insanlar arası iyi ilişkilerden hoşlanmayan, başkalarına yararlı olmaya çalışmayan bir insan haline gelecektir. Başkalarının durumuna ilgi göstermek zahmetine pek katlanmadığı için, insan tabiatını hiç anlamayacaktır. Kendi hareketlerinden ötürü başka birinin acı çekmesinden de üzülmezler. Hatta haset öyle bir dereceye varabilmiştir ki, böyle bir insan başkalarının acısından zevk alır duruma gelir.²⁵

1.3. Haset ve kıskançlık duyguları arasındaki farklar

Birbirinin benzerigibi olmalarına rağmen, bu konuda yapılan araştırmalar kıskançlık ve hasedin birbirinden farklı iki duygu olduğunu göstermektedir. Kıskançlık, “başkasının sahip olduğu imkânları çekememe” anlamına gelen hasetten farklı olup manası ondan daha geniştir.²⁶ Kıskançlık genelde en az üç kişi arasında oluşan ve bireylerden birinin diğerini kaybetme korkusu ile beliren, durumdur. Haset ise iki insan arasında gelişen ve bireylerden birinin, diğerinin eksik bir yanı olması durumunda bundan zevk alması durumudur. Kişinin kendisinde olmayan bir şey başkasının sahip olduğunu bilmek hasede yol açarken, kişinin bir şeye sahip olması ancak onu bir başka kişiye kaptırma korkusu kıskançlığa yol açmaktadır. Haset bir diğer ifadeyle çekememezlik bir “sosyal ben” hastalığıdır. Kıskançlık ise doğrudan doğruya bir “ben” hastalığıdır.²⁷

¹⁹ Adler, *age*, s.194; Blevis, *age*, s.8.

²⁰ Hayati Aydın, *Kur'an'da İnsanın Psikolojisi, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999, s.99.*

²¹ Tahir Özakkaş, *Bütüncül Psikoterapi, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.453-454.*

²² İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlüğü, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2008, s.2121.*

²³ Ömer Çelik, *Kur'an'da İnsan, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2010, s.70.*

²⁴ Râğib el-isfahâni, *el-Mufredât, “Hased maddesi”, Beyrut, 1998, s.125; İbn Manzur, Lisânu'l-Arab, “Hased maddesi”,III/148-149, Beyrut, ts.*

²⁵ Orhan Erdem, *Duygusal İletişim ve Beden Dili, Yakamoz Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.111.*

²⁶ Hayati Hökelekli, *DİA, “Kıskançlık” maddesi, c. XX5, s. 496-497.*

²⁷ Delpierre, *age*, s.27.

Haset olmayanı arzu etmek; kıskançlık olanı kaybetmeyi istememek üzerine kuruludur. Sonuçta haset “*Ben bunu istiyorum*” der; kıskançlıksa, “*elde ettiğimi ya da bana ait olanı geri istiyorum*” der.²⁸ D’Alembert ise şöyle demektedir: “kendisine ait olan şeyleri başkalarından kıskanır. Başkalarına ait bulunan şeyler karşısında da çekememezlik duyar.”²⁹

2. Kardeş Kıskançlığı Açısından Yusuf Kıssasının Tahlili

Kıskançlık insanlık ile beraber var olan bir duygudur. Allah Hz. Âdem’i yarattığı zaman melekleri ve cinleri toplayarak Hz. Âdem’e secde edilmesini emrettiğinde, şeytan secde etmeyerek cennetten kovulmuş, insanlık tarihinin başında kıskançlık, haset ve rekabet duygusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur.³⁰ Kur’an, aile bireyleri arasındaki bağları ve ilişkileri ele alırken kardeş ilişkilerine de değinmiştir. Kardeşler arasındaki ilişkiler her zaman karşılıklı saygı temeline dayanır. Ancak zaman zaman kardeşler arasında kıskanma ve haset gibi hoş olmayan duygular da devreye girebilmektedir. Bu sebeple Kur’an Hz. Âdem’in iki oğlu³¹ ve Hz. Yusuf ve kardeşleri arasındageçen kıskançlık ve düşmanlığa dayalı ilişkilere de dikkat çekmektedir.³²

Kur’an, kardeş kıskançlığının yol açabileceği felaketi çarpıcı bir örnek üzerinden anlatmaktadır. Hz. Yusuf ve kardeşleri kıssasıyla kardeş kıskançlığına dikkat çekmiş ve çözümler sunmuştur. Kur’an bu soruna değinirken “*kıssa anlatım*” tekniğini kullanmıştır. Bunun için bir değil, iki tarihi kesit sunmuştur. Hz. Âdem’in iki oğlunu örnek vermekle yetinmemiş, kardeşlerinin Hz. Yusuf’a duydukları kıskançlığı ve boyutlarını da ayrıntılı olarak anlatmıştır.³³

Bu iki örnek olayda da insan kıskançlık duygusuna boyun eğerse kardeşini bile öldürebilir; ancak bunun sonu dünyada insanı içten içe yakan vicdan azabı ve pişmanlık, ahirette ise ruh ve vücudunu yakan ateştir. Kıskançların kendilerine göre gözleri kördür, mazhar oldukları nimetleri ve güzellikleri göremez, hep başkasındakini görür ve kinlenirler.³⁴ Bu kinin birikimi sonucu cinayetleri işler ve hatta bu cinayetler onlara meşru bile görünür. Gerek Hz. Âdem’in çocukları gerekse Hz. Yusuf’un kardeşleri arasında geçen olayların biri cinayetle diğeri ise cinayet olmazsa da cinayet gibi bir netice ile sonuçlanmıştır.

2.1. Hz. Yusuf ile Kardeşleri

Yüce Allah Yusuf kıssasını anlatıp ondan sonra burada alınacak dersler vardır, demenin yerine daha olayı anlatmadan alınacak dersler vardır demektedir. Hz. Yusuf ve kardeşleri arasındaki ilişkiyi anlatırken, ailede kardeşler arasındaki kıskançlığın psikolojik bir ders vermektedir.³⁵

Kardeşlerin Hz. Yusuf’a karşı duydukları haset ve kıskançlık ilk olarak Hz.Yusuf’un küçük bir çocukken gördüğü bir rüya üzerine ilk kez kendini göstermiştir. Bu rüya Kur’an’da şöyle haber verilir:

“Bir zaman Yusuf babasına, “*Babacığım!*” dedi. “*Ben rüyamda on bir yıldızın, Güneş ve Ay’ın bana secde ettiklerini gördüm.*”³⁶

²⁸ Navaro, *age*, s. 25.

²⁹ Delpierre, *age*, s.26

³⁰Bakara 2/34; A’raf, 6/11; İsrâ, 17/61; Kehf, 18/ 50; Tâhâ, 20/116; Sa’d, 38/77-78.

³¹Maide 5/27-31.

³²Yusuf 12/7-18.

³³ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur’an’ın Psikolojik Atlası*, Kendini Bilmek Yayınları, Malatya, 2010, III/588.

³⁴ Diyanet Meali, *Maide*,5/27-31. Ayetlerin dipnotu.

³⁵ Bayraktar Bayraklı *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri* Bayraklı Yayınları, İstanbul,2008, IX/381.

³⁶Yusuf, 12/4.

Arapçada güneş dişi olarak sınıflandırılır onun için güneş anne ay ise baba makamındadır. Diğerleri ise kardeşleridir.³⁷ Hz. Yakub, görülen rüyadan gelecekte Hz. Yusuf'un istikbalinin parlak olduğu ve Yusuf'a yüksek bir makam verileceğini anlamıştı. Bu da Allah katında Peygamberlik, insanlar katında da siyasi erk olacaktı. Dolayısıyla kardeşlerinin de rüyayı böyle yorumlayacaklarını düşündüğünden ve kardeşlerinin kıskançlık ve hasetlerinin kabarcığını ve bunun düşmanlık duygusuna dönüşeceğini biliyordu.³⁸ Zira Hz.Yakub'un Yusuf'ta bir farklılık gördüğü de açıktır. Peygamber fetanet ve ferasetiyle küçük oğlu Yusuf'un gelecekte peygamber olarak görevlendirileceğini sezmiştir. Bir baba olarak çocuklarının arasını iyi yönetmek adına Yusuf'tan bir istekte bulunarak rüyasını kardeşlerine anlatmamasını istedikten sonra, bunun gerekçesini şöyle açıklar: "Evladım! Dedi babası, "sakın bu rüyayı kardeşlerine anlatma! "Sonra seni kıskandıklarından sana tuzak kurarlar."³⁹ Sözleriyle rüyasını gizlemesini istemiştir. Yusuf'a karşı diğer çocuklarının besleyecekleri kıskançlık hislerini fetanetiyle sezmiştir.⁴⁰ Zira kardeşler arasındaki kıskançlık öyle seviyelere yükselir ki, bir kardeş diğer bir kardeşini öldürmeyi dahi planlayabilir.⁴¹

Zemahşeri Yusuf'un kardeşlerinin ismini şöyle sıralamaktadır: Yahuda, Rubyal, Şemon, Lavı, Ribalon, Yeşcer, Deyne, Dan, Neftali, Cad ve Aşir bunlardan ilk yedisi Yakub'un evlendiği halasının kızı Libya'dandır. Libya ölünce Hz. Yakub Libya'nın kız kardeşi Rahil ile evlendi. Rahil'den de Yusuf ile Bünyamin doğdu. Öyle anlaşılıyor ki, kardeşler arasında üveylik de vardı. Yusuf'un öz kardeşi Bünyamin'di. İşte kardeşler arasında meydana gelen kıskançlığın sebebi Hz. Yakub'un Yusuf ve Bünyamin'e gösterdiği yoğun ilgi ve sevgi olmuştu.

Gerçekten Hz. Yakub, Yusuf ve Bünyamin'i farklı seviyordu. Bu o kadar ileri derecede idi ki, tutku derecesine varmıştı. Bu tutum ve davranış kardeşler arasındaki kıskançlığa sebep oluyordu. Kıskançlık hasede, haset ise düşmanlık duygusuna dönüşüyordu.⁴²

Hz. Yusuf'un sözlerine başlarken babası Hz. Yakub'a "babacığım" diyerek seslenmesi dikkat çekicidir.⁴³ Biri Peygamber diğeri peygamber adayı olan çocuğun bu samimi, içten seslenişinden anlaşılıyor ki, Hz. Yakub ile oğlu Yusuf arasında derin bir bağ vardır. Hz. Yakub oğlu Yusuf'a içten bir sevgi ile bağlıdır. Hz. Yakub'un Yusuf ve kardeşi Bünyamin'e olan özel ilgisi annelerinin farklı olmaları ve yaşlarının küçük olmalarından kaynaklanıyordu. Hz. Yusuf'un baştan sonuna kadar çekmiş olduğu sıkıntıların birinci sebebi ise Hz.Yakub'un, Yusuf ve kardeşine göstermiş olduğu farklı sevgi göstermesidir. Çünkü kıssada şahit olduğumuz bir baba sevgisi vardır. Yusuf ve kardeşine gösterdiği sevgi farklı, diğer kardeşlerine gösterdiği sevgi farklıdır.⁴⁴ Bu bağ çok iyi sezen ve gören büyük kardeşler, daha çok küçük yaşlardan itibaren Yusuf'a karşı kıskançlık ve haset içine girmişlerdir.⁴⁵ Oysa onlar şunu göremiyorlardı. Babalar çocuklarını eşit olarak sever fakat küçük olanlara küçüklüklerinden dolayı daha fazla alaka gösterirler. Dolayısıyla küçükler daha fazla sevgi ile muamele görürler. Bu öteki

³⁷ Bayraklı, *Tefsir*, IX,376.

³⁸ Bayraklı, *Tefsir*, IX,377.

³⁹ Yusuf,12/5.

⁴⁰ el-Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebibekir b. Ferec el, Ensari, *el Cami'ul Ahkami'l-Kur'an*, thk. İmadu'z-Zeki el-Barudi ve Hayri Said Mektebe'tu Tefikiyye, Kahire, 2012,IX/86.

⁴¹ Vehbe Zuhayli, *et-Tefsiru'l-Munir*, XII/207, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1991; el-Merâgi, Ahmed Mustafa, *Tefsiru'l-Merâgi*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ts. XII/115,

⁴² Bayraklı, *Tefsir*, IX/381-382.

⁴³ Fahreddin Râzi, *Mefâtihu'l-Ğayb*,Dâru'l Fikr,2005/1425-1426- Beyrut,XVIII/71; İbnu'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec Cemaleddin, *Zâdu'l-Mesir Fi İlmi't-Tefsir*,Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1997, IV/139.

⁴⁴ Seyyid Kutub, *Fizilal'il-Kur'an*, çev. Bekir Karlığa, İsmail Hakkı Şengüler, M.Emin, Saraç, Hikmet Yayınları, İstanbul, ts, VIII/345.

⁴⁵ Râzi, age, XVIII/71.

çocuklarını sevmiyor anlamına gelmez. Onlar küçük iken onlar da aynı muameleyi görmüşlerdir.⁴⁶

Haset, rekabet ve kıskançlığın yarattığı duygusal fırtına çoğunlukla bu duyguların başkalarıyla paylaşım ihtiyacını doğurur.⁴⁷ İhtimal o güne kadar Yusuf'la ilgili duygularını birbirleriyle paylaşmamış olan kardeşler de Hz. Yusuf gördüğü rüyayı anlatmamasına rağmen babalarının Yusuf'a karşı sevgisinin kendilerinden fazla olduğunu konuşmaya başladılar. Bir araya geldiklerinde sohbetin konusu Yusuf ve babalarının ona karşı ayrıcalıklı tutumuydu. Hz.Yakub'un böyle bir tutumu olmasa da kıskançlıkları nedeniyle en küçük durumu bile aleyhte değerlendiriyorlardı. Kıskançlık ve rekabetin sonucu olan pasif tepkileri devam ediyordu. Kıskançlık bu sözleri onlara söyletiyordu ama bunun asıl nedeninin kıskançlık olduğunu itiraf edemiyorlardı.

Bu da Yusuf'un kardeşlerinin kıskanma ve çekememezliğini arttırmıştır. Kendilerinin bu sevgiye daha layık olduklarını iddia etmişlerdir.

“Andolsun ki Yusuf ve kardeşlerinde, (almak) isteyenler için ibretler vardır. “Kardeşleri demişlerdi ki: “Yusuf ve öz kardeşi babamıza bizden daha sevgilidir. Oysa biz bir cemaatiz. Babamız açık bir yanlışlık içindedir.”“Yusuf'u öldürün veya onu ıssız bir yere bırakın ki babanız size kalsın; ondan sonra da iyi kimseler olursunuz”“İçlerinden biri: “Yusuf'u öldürmeyin, onu bir kuyunun derinliklerine bırakın. Böyle yaparsanız yolculardan onu bulup alan olur”⁴⁸ dedi.

Yukarıdaki ayette ifade edildiği gibi, Yusuf'un kardeşleri arasında babaları ile ilişkili olarak öne sürdükleri gerekçe, sevgi ve ilgide kendilerine eşit davranılmadığı düşüncesidir. Psikoloji insan gelişiminde en önemli duygunun, çocukluk döneminde kazanılan güven duygusu olduğunu kabul eder. Çocuk anne ve babasından gördüğü sevgi, yakınlık ve ilginin düzeyine göre ya olumlu ya da olumsuz duygular geliştirir.⁴⁹

Buradan anlaşılıyor ki, kardeşler arasında cereyan eden haset ve kıskançlıklarının dereceleri aynı değildi. Bazılarında fenalık yapma duygusu taşkınlık derecesinde ulaşmış ve hatta cinayet işletebilme durumunda iken, bazıları daha mutedil idiler. Böyle mutedil olan kardeş Yusuf'un öldürülmesini istemiyor, bir kuyuya atılıp bir kervan tarafından alınmasını istiyordu.⁵⁰

Bunun için onlar *“Hâlbuki biz kalabalık bir cemaatiz. Şüphesiz babamız apaçık bir yanlışlık içindedir”⁵¹ dediler.*

Kardeşlerin kıskançlık sonucu ortaya çıkabilecek pasif tepkileri sürüyordu. Yusuf ve babaları hakkında verdikleri hüküm kesindi. Bunu bir türlü içlerine sindiremiyorlardı. Babalarının Yusuf'a ve kardeşi Bünyamin'e olan ayrıcalıklı sevgisi onlar için artık kesindir. Yusuf ve Bünyamin'in anneleri aynıdır. Kendileri de Hz. Yakub'un diğer hanımından dünyaya gelmişlerdir.⁵² Hz. Yusuf'un kardeşlerinin kıskançlıkları giderek bir güç mücadelesine dönüşüyordu. Yusuf'u kendileriyle karşılaştıran kardeşleri, kendilerinin daha değerli ve güçlü olduklarını düşünüyorlardı. Kardeşlerin güçlülük çabası kıskançlık biçiminde ortaya çıkmaktaydı.⁵³

Bunun kendilerince bazı sebepleri vardı. Birincisi yaşları daha büyüktü. İkincisi kuvvetliydi ve babalarına ait işleri onlar görüyordu. Üçüncüsü bütün sıkıntıları

⁴⁶ Bayraklı, *Tefsir*, IX/382.

⁴⁷ Navaro, *age*, 31.

⁴⁸ *Yusuf*,12/7-10.

⁴⁹ Erik H. Erikson, *İnsanın Sekiz Çağı*, çev. Bedirhan Üstün-Vedat Şar, Birey-Toplum Yayınları, Ankara, 1984, s.1-9.

⁵⁰ Seyyid Kutub, *Fizilal*, VIII/345.

⁵¹ *Yusuf*,12/8.

⁵² Râzî, *age*, XVIII/77.

⁵³ Kasapoğlu, *age*, III/599.

göğüsleyen onlardı, küçük yaşlardan beri hep aileyi kötülöklere karşı korumuş, ailenin bütün kazançlarında başrolde onlar vardı. Bu da babalarının sevgisi ve ilgisinde kendilerinin öncelikli olduklarını düşündürüyordu.⁵⁴ Hatta Peygamber babaları için şü kaba ifadeyi kullanıyorlardı. “*Belli ki babamız bu işte yanılıyor.*” Onlar babalarının nübüvvetine inanmakla birlikte dünyevi bir konuda yanıldığını düşünüyorlardı. Ancak bir peygambere böyle suçlamada bulunmak onu yalanlamak küfrü gerektirir.⁵⁵

“*Öndan sonra da tövbe ederek salih kimseler olursunuz.*” Kardeş katili olacak kadar kıskanç bu insanlar tövbe etmeyi de unutmamışlardır. Önce günahı işlersiniz sonra da tövbe edersiniz Allah da sizi bağışlar. Günahattan önce tövbe düşüncesine girmişlerdir. Mümin kimse günah işlese de tövbe etmeyi hiçbir zaman unutmaz.⁵⁶

Hz. Yusuf’un kardeşlerinin kıskanmalarının sebebi babalarının sevgisini kendilerine yönelmelerini sağlamak ve daha sonra da babalarının yanında sevilenler olarak kalmaktı. “*Sonradan salih kimseler oluruz*”.İfadesini hem dini açıdan, hem de dünyevi açıdan anlayabiliriz. Dini açıdan işledikleri fiilin günah olduğunu biliyor tövbe eder günahlarımız temizlenir, dünyevi açıdan da babamızın yanında kıymetli oluruz babamızın teveccühü tamamen bize kalır.⁵⁷

Yusuf’un kardeşlerinin kalplerindeki kıskançlık büyüye, büyüye son haddini buldu ve vicdanlarının önüne kalın bir perde gibi gerildi. İşleyecekleri cinayetlerin korkunçluğu ve fecaatini göremez hale geldiler. Arkadaş oldukları şeytan onlara “*hile-i şeriyye*” yollarını öğretmiş işleyecekleri cinayeti onlara meşru gösteriyordu. Kendileri Hz. Yakub’un oğulları idiler. Bunun için şeytan onları kandırmak için özel bir metot kullanıyordu. Onlara göre asil bir sülaleye mensup olmaları istediklerini yapmaya hak kazandırabiliyordu. Bundan dolayı işleyecekleri cinayet meşru olabiliyor günah olsa bile hemen sonra tövbe edip salih kullardan olabileceklerdi. Bu da şeytanın onlara sureti haktan görünerek gösterdiği bir yoldu. Bütün bunlar kıskanma duygularına yenik düşme neticesinde oluyordu.⁵⁸

2.2. Kıskançlığın Yıkıcı Etkileri: Kin, İntikam Alma Duyguları ve Komplo Planları

Kıskançlık ilk evrelerinde pasif tepkiler olarak kendisini gösterir. Surat asmak, mesafe koymak, uzaklaşmak, küsmek, içine kapanmak, ses tonu değişmek gibi tavırlar pasif tepki örnekleridir. Kıskançlığın görünümü olan aktif tepkiler ise, aksilik etmek, terlemek, suçlamak, iğnelemek, tehdit etmek, ağır ve suçlayıcı konuşmak, acı vermek ve dışlamaktır.⁵⁹

Sağlıksız kıskançlığa yatkınlık varsa akılcı olmayan düşünceler ortaya çıkar. Kaygılar, sağlıksız öfke, incinmişlik, depresyon ve utançla yoğrulmuş karmaşık düşünceler, sürekli izleme isteği, sorgulamalar, kontrol altında tutma gayreti, tuzaklar kurma ve cezalandırma.⁶⁰ Çocuklarda kıskançlık, küçük kardeşe karşı bedensel şiddet, kardeşin varlığını görmezden gelme/reddetme veya kişilik değişimi olarak kendini gösterebilir.⁶¹

Küçük kardeşlere karşı duyulan kıskançlık genellikle saldırganlık biçiminde ortaya çıkmaktadır.⁶²H.z.Yusuf’un ağabeyleri de kendilerinde oluşan kıskançlıkla planlar

⁵⁴ Râzî, *age*, XVIII/77.

⁵⁵ Râzî, *age*, XVIII/77.

⁵⁶ İbnu’l-Cevzi, *age*, IV/142.

⁵⁷ Bayraklı, *Tefsir*, IX/384.

⁵⁸ Seyyid Kutub, *Fizilal*, VIII/321.

⁵⁹ Navaro, *age*, 30.

⁶⁰ Windy Dreyden, *Kıskançlığın Üstesinden Gelin*, çev. Ertuğrul Köroğlu, HYB Yayıncılık, Ankara, 2009, s.46.

⁶¹ Burcu Altınmakas, *Kıskançlık Kavramının Psikolojideki Yeri*, Eğitimde Yansımalar Dergisi, Arel Eğitim Kurumları, sayı:29, İstanbul, 2011, s.24.

⁶² Arthur T. Jersild, *Çocuk Psikolojisi*, çev. Gülseren Günçe, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1976, s.440.

yapmaya başladılar ve aralarında anlaşıp küçük kardeşlerine şöyle komplolar kurdular:

*“Yusuf’u öldürün yahut onu uzak bir yere atın ki babanızın sevgi ve teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da tövbe ederek salih kimseler olursunuz, babanızla münasebetleriniz düzelir, işiniz yoluna girer.”*⁶³

Kıskançlık ve haset, psikoz halini alınca artık Hz. Yusuf’u babasından uzaklaştırmaktan başka çare kalmamıştır. İlk önce iki şey planladılar. Ya Yusuf’u öldürecekler ya da onun, babasıyla bir daha bir araya gelemeyeceği kadar uzaklara gitmesini organize edeceklerdi. Kıskançlık sebebiyle bundan daha büyük bir kötülük yapılması düşünülemezdi.⁶⁴

Kıskançlık krizine girmiş kardeşler arasında öne çıkan bir başka görüş de şuydu: *“İçlerinden biri: “Yusuf’u öldürmeyin de bir kuyu dibine bırakın. Yolcu kafilelerinden biri onu yitik olarak alıp götürsün. Eğer yaparsanız böyle yapın!” dedi.*⁶⁵Bazı kardeşler öldürme fikrini benimsese de sözüne değer verdikleri Şem’un ismindeki kardeş öldürme fikrine sıcak bakmıyordu zira bu kardeş iyi özellikleri olan biriydi.⁶⁶

Kur’an ifadelerinden öyle anlaşılıyor ki ilk öne çıkan düşünce Yusuf’u öldürmektir. Sonraları içlerinden birinin tavsiyesi ile plan değişti ve öldürmek yerine Yusuf’u uzaklara gönderme fikri ağır bastı. Böylece babalarıyla baş başa kalacaklardı. Yusuf’un aynı anneden kardeşi Bünyamin’le ilgili bir tedbir almamaları onu kendilerine rakip görmemelerinden kaynaklandığı izlenimini vermektedir.

Kıskanç kardeşler yaptıkları komplo planını uygulamaya koymak için babalarının yanına gelip kendisine:

*“Dediler ki: “Ey babamız! Sana ne oluyor da Yusuf hakkında bize güvenmiyorsun! Oysaki biz onun iyiliğini istemekteyiz. Yarın onu bizimle beraber (kıra) gönder de bol bol yesin (içsin), oynasın. Biz onu mutlaka koruruz.” (Babaları) dedi ki: Onu götürmeniz beni mutlaka üzer. Siz ondan habersizken onu bir kurdun yemesinden korkarım”*⁶⁷Hz. Yakub’un *“Onu kurdun yemesinden korkarım”* şeklindeki bu sözü ile farkında olmadan onlara, tasarladıkları planı nasıl örtbas edecekleri konusunda bir ipucu vermiştir. Gerçekten 17. Ayette de görüleceği üzere onlar bu ipucundan yararlanmışlardır. Dediler ki: Hakikaten biz (kuvvetli) bir topluluk olduğumuz halde, eğer onu kurt yerse, o zaman biz gerçekten âciz kimseler sayılırız.

Hz. Yakub sözlerinde kurt tehlikesini öne çıkarmıştır. Yörede kurtların çok olması, rüyasında bir kurdun Yusuf’u parçaladığını görmesi ve oğullarının yapacakları komployu sezdiği için kurt bahanesiyle Yusuf’u onlarla beraber göndermek istemiyordu.⁶⁸ Kardeşlik bağlarının güçlenmesi, kardeşler arasında iş birliğinin artması ve sıkı ilişkiler kurulması kıskançlık duygularının tedavisi adına en önemli adımlardır.⁶⁹ Hz. Yakub, çocuklarının Yusuf’a besledikleri kıskançlık duygusunu görüyordu ve Yusuf’un başına gelebilecekleri de az çok kestiriyordu. Belki de Yusuf’u kardeşleriyle gönderirse kıskançlığın azalacağını düşünmüştü.

Psikolojik olarak güvenini yitirmiş insanlar iyilikten ve güzellikten yana olduklarını söylerler. Yusuf’a tuzağı kuran kurt insan yanında olduğu halde, onun başka kurttan bahsetmesi; *“beni üzersiniz”* yerine *“üzülürüm”* demesi bir incelik ifadesidir. Hz.

⁶³ Yusuf, 12/9.

⁶⁴ Râzî, age, XVIII/78; Seyyid Kutub, *Fi Zilâli’l-Kur’ân*, Dâru’s-Şurûk, Beyrut, 1988, IV/1952-1953.

⁶⁵ Yusuf, 12/10.

⁶⁶ Râzî, age, XVIII/80.

⁶⁷ Yusuf, 12/11-14.

⁶⁸ İbnu’l-Cevzî, age, IV/145.

⁶⁹ Michael Martin Greenwood, CynthiaWaltman, *Çocuğunuzun Okulla İlgili Sorunlarını Nasıl Çözebilirsiniz*, çev. Fatma Zengin Dağdır, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.101; Kasapoğlu, age, III/600.

Yakub'un; "kurt yemesi" sözünü günümüze aktarırsak çocuklarımızı, dünya gençliğini kurt gibi vahşi hayvanlardan daha tehlikeli olan kurt insanlara kaptırmamak lazım. Gençlerimizi kötü felsefi ideolojilerden ve her türlü uyuşturucudan korumak gerekir.⁷⁰

Kişi haset ya da kıskançlık duygusunu kendine yediremediğinde, karşısındaki kişiyi abartarak metheder, her fırsatta onu ne çok beğendiğini açıklar, komplimanlar yağdırarak el üstünde tutar. Bu abartılı methetme aslında gizli haset ya da kıskançlığın göstergesidir.⁷¹ Kardeşlerden birisi babalarına "Biz onu çok seviyoruz, O'na samimiyetle bağlıyız." demişti ancak bu sözün altında kıskançlık vardı. Kardeşlerin babalarına söyledikleri "Gezsin oynasın" sözleri de Hz. Yakub'un oğlu Yusuf'u tek başına kardeşleriyle birlikte pek dışarıya göndermediğinin göstergesidir.⁷²

Hz. Yakub diğer oğullarının Yusuf'a karşı duydukları kıskançlık, haset ve rekabet duygularının farkında olması ve endişelerinin olduğu Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir:

"Babaları: "Onu götürmeniz beni meraklandırır. Korkarım ki siz farkında olmadan, onu kurt yer." dedi. Onlar! "Vallahi!" dediler, "Biz böylesine güçlü bir grup iken onu kurt kapar da yerse, yazıklar olsun bize!"⁷³ "Derken kardeşleri onu alıp götürünce ve onu kuyunun dibine bırakma konusunda görüş birliğine varınca, Biz de Yusuf'a şöyle vahiy ettik: "Zamanı gelecek, onların hiç hatırlarına gelmediği ve seni hiç tanımadıkları bir sırada, kendilerine yaptıkları bu işi hatırlatacağın." Yatsı vakti, ağlayarak babalarının yanına dönüp dediler ki: "Sevgili babamız, biz yarışmak üzere bulunduğumuz yerden ayrılırken Yusuf'u da eşyalarımızın yanında bıraktık. Bir de döndük ki onu kurt yemiştir! Şimdi biz doğru da söylesek sen bize inanmayacaksın!" Onlar Yusuf'un gömleğine sahte kan bulaştırarak getirmişlerdi. Babaları Yakub: "Hayır!" dedi, nefisleriniz sizi aldatmış, bu işe sevk etmiş." Artık bana düşen, ümitvar olarak güzelce sabretmektir. Ne diyeyim, sizin bu anlattıklarınız karşısında, Allah'tan başka yardım edebilecek hiç kimse olamaz!"⁷⁴

Bu ayetlerde de kıskanç insan psikolojisinin sonuçlarını görmek mümkündür. Yusuf'u kervanların yolu üzerindeki derin bir kuyuya atmışlardır. Kıskandıkları kişiden kurtulmaya kesin kararlıdır. Bir yandan da imanları Yusuf'u kendi elleriyle öldürmelerine engel olmaktadır. Kuyuya su almaya gelen bir kervan kesinlikle Yusuf'u bulup götüreceğini düşünmüşlerdi. Zira ara sıra gelip Yusuf'u kontrol ediyorlardı.⁷⁵

Bütün planlarını tek tek uygulamaya koyuyorlardı. Yatsı vaktini beklediler. Bu da Yusuf için çok uğraştıklarını göstermek içindi. Bir gün önce babalarının kurtla ilgili endişelerini bildikleri için yalanlarının merkezine bunu koydular. Ağlayarak babalarının huzuruna geldiler. Ağladılar sızladılar, yalanlarını sıraladılar. Kıskanç insan hedeflerine ulaşmak için yalan söylemekten çekinmez. Hedefine ulaşmak için her yolu kendisine mubah görür. Nice olumlu ivmesine rağmen aşırı hırs, kin ve intikam duyguları rekabetin susuzluğunu gideremediğinde, son derece haşin ve acımasız bir yüz ortaya çıkar. İktidar konumunda olup kaybetmeyi göze alamamak, kaybetmeyi ya da ikincilliği gözden düşme gibi algılamak, kazanma ve birinciliğin dışında hiçbir konumun yetmemesi, kaybedilenin çok acı vermesi gibi durumlarda, rekabetin ardından kin, nefret ve intikam duyguları depresir.⁷⁶

⁷⁰ Bayraklı, *Tefsir*, IX/387.

⁷¹ Navaro, *age*, 31.

⁷² Râzî, *age*, XVIII/80.

⁷³ *Yusuf*, 12/13-14.

⁷⁴ *Yusuf*, 12/15-18.

⁷⁵ İbnu'l-Cevzi, *age*, IV/147; İbn Kesir, İmaduddin Ebu'l-Fida İsmail b.Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Daru'l-Marife, Beyrut, 1982, II/470-471.

⁷⁶ Navaro, *age*, 84.

“Yusufu götürüp bir kuyunun derinliklerine bırakmayı kararlaştırdılar. Biz ona, kardeşlerinin bu işlerini kendileri farkına varmadan haber vereceksin, diye vahyettik. Akşamüstü ağlayarak babalarına geldiklerinde: “Ey babamız! İnan olsun biz yarış yapıyorduk; Yusufu eşyamızın yanına bırakmıştık; bir kurt onu yedi. Her ne kadar doğru söylüyorsak da sen bize inanmazsın” dediler. Üzerine başka bir kan bulaşmış olarak Yusuf’un gömleğini de getirmişlerdi. Babaları: “Sizi nefsiniz bir iş yapmaya sürükledi; artık bana güzelce sabır gerekir. Anlattıklarınıza ancak Allah’tan yardım istenir”⁷⁷dedi.

Kardeşleri, Hz. Yusuf’u kuyuya atma şeklinde üçüncü bir planı uygulamaya koydular. “kuyu” kavramı burada günümüze ve geleceğe ilginç mesajlar vermektedir.

Haset ve düşmanlığa dönüşen kıskançlık, insanın kendi âleminde ve kardeşler arasındaki ilişkilerde “kuyu” insanın şahsiyetini sıfırın altına eksiye düşüren bir çukur açmakta ve sıfırın altında “aşağuların aşağısına indiren”⁷⁸ bir etkinlik oluşturmaktadır. Onlar Hz. Yusuf’u maddi çukura atmakla kendilerini de maneviyatın kuyusuna, yani kötülük çukuruna atıyorlardı.

Günümüzde gençler aslında oynamaya, yiyip içmeye götürülürken aslında ahlaksızlığın, fikirsizliğin ve tembelliğin çukuruna atılmaktadır. O gençliği ihanet eden, yine kendi toplumunun insanları olmaktadır. Tıpkı Hz. Yusuf’a kardeşlerinin ihaneti gibi, günümüz gençleri de ateş çukuruna (Al-i İmran,4/103) atılmaktadır.

İşte kötülük çukuruna atılan günümüz gençliğinin imdadına ilahi vahyi ve Kur’an mesajı yetişecektir. Gençliğin elinden tutup onları oynamaya, yiyip içmeye ve kötülüğün kuyusuna atılırken, onun kulağına, beynine ve gönlüne ilahi vahyi, Kur’an mesajını fısıldayacak insanların yetişme zamanı gelip geçmektedir. Çünkü o zaman kıskançlığın, hasedin ve düşmanlığın çukuruna sadece Hz. Yusuf atılmıştı şimdi toplu atılmalar yaşanmaktadır.⁷⁹

“Onu yanlarında alıkoymak istemedikleri için ucuz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar.”⁸⁰

Bu ayetten şu sonucu çıkarmak mümkündür: Sahipsiz kalan az bir paha satılıp elden ele dolaşır. Yusuf’un para ile satılmasını günümüz gençleri için kandırılma, istismar edilme şeklinde anlamak mümkündür. Az bir paha ile satılmaları önlemek için her sorumlunun: “Ey inananlar! Kendinizi ve çocuklarınızı cehennem ateşinden koruyun; onun yakıtı, insanlar ve taşlardır; görevlileri, Allah’ın kendilerine verdiği emirlere başkaldırmayan, kendilerine buyrulanları yerine getiren pek haşin meleklerdir.”⁸¹Ayetinin hükmü gereği görevini yaması gerekir.⁸²

2.3. Hz. Yusuf’un Mısır Sarayına Yerleşmesi ve Kıskançlık Etkilerinin devam Etmesi

Kıskançlık konusunu Hz. Yusuf ve kardeşleri ile olan ilişkiler açısından incelediğimiz kıssanın bir diğer çarpıcı bölümü yeniden buluşma günleridir. Aradan geçen uzun zaman sonra Hz. Yusuf, Mısır’da yüksek bir makam sahibi oldu. Öyle ki, neresinde dilerse makam tutuyordu. Öyle bir asayiş ve emniyet temin etmiş, öyle bir muhabbet ve itibar kazanmış, öyle büyük bir nüfuz ve iktidar ile memleketi taht-ı tasarrufuna almış, öyle bir faaliyete girişmiş idi ki, şehirleri, kasabaları ile bütün Mısır arazisi sanki onun bir konağı haline gelmişti de bundan dilediği yerde ikamet ediyordu.⁸³

⁷⁷ Yusuf,12/15-18.

⁷⁸ Tin,95/5.

⁷⁹ Bayraklı, Tefsir, IX/389-390.

⁸⁰ Yusuf,12/20.

⁸¹ Tahrim,66/6.

⁸² Bayraklı, Tefsir, IX/395.

⁸³ Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, Eser Yayıncılık, ts, IV/2880.

Kıssada Yusuf ile kardeşlerinin bu kez farklı konumlarda tekrar karşılaştıkları anlatılır. Geçim darlığı içerisinde olan kardeşler Mısır'a ihtiyaçlarını gidermek için gelmişler ve karşılarında Yusuf'u bulmuşlardı. Yusuf onları tanımış fakat onlar karşılarındakinin Yusuf olduğunu anlayamamışlardı. Yusuf kardeşleriyle ilgili bir plan yapıp, babalarının yanında kalan öz kardeşi Bünyamin'i de yanlarına alıp getirmelerini istemişti. Onlar da bir dahaki seferde, Bünyamin'i beraberlerinde alıp Mısır'a gelmişlerdi. Kıymetli bir su tasını Bünyamin'inin yüküne saklatmış ve görünürde Bünyamin'i bir hırsız konumuna düşürüp onu yanına almıştı. Kıskançlık artık kendilerinde iyice yer etmiş olan kardeşler fırsatını bekleyip içlerinde gizledikleri duyguyu tekrar gün yüzüne çıkardılar.⁸⁴

Bundan dolayı "Onlar: "Eğer o çalmışsa, zaten daha önce onun kardeşi de hırsızlık etmişti." dediler."⁸⁵ Bundan evvel onun kardeşi de hırsızlık yapmıştı dediler. Oysa bunda bir yanlışlık var diyecekleri yerde kendilerini şüpheden kurtarmak için Bünyamin ile Yusuf hakkında yine gerçeğe aykırı bir tavır sergilediler.⁸⁶ Kıskanç kardeşler ulaşamadıkları bir gayeye bir takım özürler, bahaneler öne sürerek kendi başarısızlıklarından başkalarını sorumlu tutma eğilimi gösteriyorlardı. Karşılaştıkları bu güç durum onların Yusuf'a ve kardeşine karşı daha önceki kin duygularını kamçulamış oldu. Hırsızlık suçunu reddetmek yerini Hz. Yakub'un diğer oğulları üzerinde kalmasını istiyorlardı.⁸⁷

Kıssanın devamında Hz. Yusuf'un kıskançlık sebebiyle kardeşlerinin yaptıkları bütün kötü tutum ve davranışlara rağmen nasıl erdemli bir tavır göstererek onları bağışladığı, bir sonraki Mısır seyahatlerinde anne babasına nasıl saygı gösterdiği anlatılır.⁸⁸ İlk karşılaşmada Yusuf hemen onları tanıdığı halde kardeşlerine, yıllar önce kendisine reva gördükleri ölümcül zulmü hemen hatırlatmamıştır.⁸⁹

Yusuf Suresinde anlatılan bu kıssada kardeşler arasındaki kıskançlık sürecinde baba faktörü atlanmamıştır. Zaten kıskançlığı çıkaran kardeşler, babalarının Yusuf'u ve kardeşini daha çok sevmesini kıskançlıklarına sebep göstermişlerdir.⁹⁰ Fakat Kur'an'da onların bu sözlerini doğrulayan bir açıklama yoktur. Hz. Yakub kıskançlıklarını artıracak bir tavır içine girmemiş, kardeşler arasında kıskançlık alevlendikten sonra bile ne Yusuf'un ne de diğerlerinin tarafını tutmamıştır. Kıskançlık yapan taraf karşı tavır almak, kıskanılan tarafı tutmak gibi bir davranış sergilememiştir. Aksine kardeşler arasındaki çekememezliğin yine onların iradesiyle çözümlenmesini istemiştir. Aradaki çekememezliği pekiştirmek yerine, sanki böyle bir şey yokmuş gibi davranarak her fırsatta kardeşlik duygusunu uyandırmaya, kardeşleri birbirini koruyup gözetmeye teşvik etmiştir.⁹¹

3-Hz. Yusuf Kıssasının Eğitim Açısından Değerlendirilmesi

Çocuk ile seven kişi arasındaki bağlılık ne kadar fazlaysa çekilen acı da o oranda artar. Örneğin büyük kardeş, anne babasının o zamana kadar sadece kendisine gösterdiği sevgi ve şefkati, yenedünyaya gelen küçük kardeşiyle paylaşmak zorunda kalır. İlk çocuk olarak dünyaya gelmenin sağladığı haklardan bir bölümünü kaybetmekten korkar. Büyük kardeşin anne babasının ilgi ve sevgisini küçük

⁸⁴ Yusuf, 12/58-76.

⁸⁵ Yusuf, 12/77.

⁸⁶ Elmalılı, *age*, IV/2902.

⁸⁷ Adler, *age*, s.197; Seyyid Kutub, *age*, VIII/462.

⁸⁸ Yusuf, 12/ 90-100; Seyyid Kutub, *age*, VIII/468-478.

⁸⁹ Yusuf, 12/89-92; Mehmet Atalay, *Kur'an'a Psikoloji İle Bakmak*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.147.

⁹⁰ Yusuf, 12/8; Seyyid Kutub, *age*, VIII/443.

⁹¹ Kasapoğlu, *age*, III/604.

kardeşiyle paylaşmak istememesi kardeşler arasında kıskançlığın meydana gelmesine sebep olur.⁹²

Bu yönü ile kıssaya bakıldığında, eğitimde çocuğa gösterilecek sevgi ve ilginin, kardeşler arasında ayrımcılık yapıldığı düşüncesinin oluşmaması için çok özenli davranılması gerektiği, yapılabilecek en küçük hatanın büyük sonuçlar doğuracağı noktasında birçok dersler vermektedir.

Buradan anlıyoruz ki, kardeşler arasında kıskançlık duyguları oluşur. Ana babalara düşen bunu en az seviyesine inmesi için büyük çaba harcamalarıdır. Aksi halde bu kıskançlık Hz. Yusuf ve kardeşlerinde olduğu gibi bir hastalık haline dönüşür ve daha büyük facialarla sonuçlanabilir.

Kendisini ebeveyn sevgisinden yoksun olarak gören çocuklar suçlamayı ebeveyne, düşmanlığı kardeşlerine yöneltirler.

Sevgi denen duygu, diğer duyguların başında gelmesine rağmen, kimi zaman Hz. Yusuf kıssasında olduğu sosyal bazı hastalıklara sebep olmaktadır. Kıskançlık sevgiyi mazur görmemektedir. Kardeşler arasındaki babanın kardeşlere gösterdiği sevgiyi şekillenmekte ve yoğunluk kazanmaktadır.

Sevgi noksanlığı hisseden kardeşlerin kıskançlığı, hasedi ve düşmanlık duygusu, özellikle aklı devre dışı bırakmakta ve insanın iradesini elinden almaktadır. Dolayısıyla bundan çıkarılacak dersler şunlardır:

Aile eğitiminde Hz. Yusuf örneği anlatılmalı, ebeveynin çocukları arasında bir kıskançlık ortamının oluşmaması için olanca gayretlerini göstermeleri önermelidir.⁹³

Kardeş kıskançlığının olmaması için, anne-baba sözlerini davranışlarıyla da desteklemelidirler. Çocuğun ilgisini ve sevgisini sürdüren bir anne, çocuk bebeğe yaklaştıkça “*Aman kardeşine dokunma!*”, diye tepki gösterirse hele kardeşe vurup kaçtığına “*Ne yapıyorsun kardeşini öldüreceksin!*” ya da “*Kardeşin ölürse ne yaparsın!*”, derse çocukta kardeşine karşı öfke artar onun el üstünde tutulduğu duygusu kök salar.⁹⁴ Anne-babanın, çocuklardan biriyle farklı bir biçimde ilgilenmeleri, çocuklar arasında ayırım yapmaları, aleyhte mukayesede bulunmaları onların birbirine bağlılığını kıskançlığa dönüştürebilir. Bu yüzden anne-babalar çocukları arasında hiçbir şekilde ayırım yapmamalıdır. Çocukların kimini diğerine tercih etmemeli, sevgi ve ilgi bakımında denge gözetmeye çalışmalıdırlar. Ailede kardeşler arasında ayrımcılık, yapmak, farkında olmadan, bilerek yapılmasa bile açıkça kıskançlığa davetiye çıkarmak, var olan kıskançlığı daha da arttırmak demektir.⁹⁵

Kıskançlığın olduğu yerde sevgi yoktur. Kıskançlık sevginin bir parçası değildir. Kıskançlık sahiplenmenin bir parçasıdır.⁹⁶

Günümüzde uygulanan eğitim sistemlerini birbirinden farklılaştıran en önemli özellik, eğitimin merkezine koydukları değerlerdir. Natüralizm çocuğu; Essentializm, öğretmeni; komünistler emeği; Hıristiyanlar Allah'ı eğitimin merkezine koyarken, Kur'an'da merkeze kitabı surelerin bir kısmını kitapla başlamış olmasının ana öğretilerinden biri okumaya bilgiye verdiği önemdir.⁹⁷

⁹² Hans Zulliger, *Çocukta Ruhsal Bozukluklar ve Tedavisi*, çev. Kamuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 1996, s.116-124; Gordon Clanton, Lynn Smith, *Kıskançlık*, çev. İdil Gürbüz, Kuraldışı Yayınları, İstanbul, 1997, s.167.

⁹³ Bayraklı, *Tefsir*, IX/383.

⁹⁴ Yörükoğlu, *age*, s.115.

⁹⁵ Kasapoğlu, *age*, III, 592.

⁹⁶ Osho, *Duygular Öfke, Kıskançlık, Korkuyu Aşma*, çev.Sangeet, Ovvo Basım yayım, İstanbul, 2006, s.79.

⁹⁷ Bayraklı, *Tefsir*, IX, 370.

Kur'an'ın Arapça indirilmesinin sebebi, düşünce üretimine yardım etme özelliğini sürdürmesidir. “*Arabîyyen*” kelimesi konuların hakikatini açıklayan, özüne indiren, halis hakikat yüklü” manasına gelir. O zaman “*Arapça bir Kur'an olarak indirdik*” yerine konuların özüne inen, damıtılmış, hakikat yüklü bir Kur'an olarak indirdik. Dememiz gerekiyor.⁹⁸

Yusuf suresinin ilk üç ayetine baktığımız zaman, Yüce Allah'ın üç eylemi gündeme gelmektedir. İndirmek, anlatmak ve vahyetmek. Bütün bu fiiller Kur'an için gerçekleşiyor ama amaç insandır. İnsanın aklını kullanması ve Kur'an üzerindeki şüpheleri ve peygamberi inkâr etmeyi ortadan kaldırmak ana amaç olmalıdır.

Din eğitimcileri, Kur'an'ın bu amaçlarını iyi anlatıp Kur'an'ın etrafında bir sevgi çemberi ve bir alaka yumağı oluşturmalarıdır. Din eğitimde Kur'an'ın bu yönüne ağırlık verilmelidir. İnsanlar Kur'an'ı niçin öğrendiklerini ve onu niçin okuduklarını bilmeli ve Kur'an'a bu anlayışla yaklaşmalıdırlar.⁹⁹

Yusuf Suresinin altıncı ayetinde biz anne-baba ve evlat yetiştirme konusunda bize önemli mesajlar vermektedir. Anne babalar öyle hareket etmeli ve öyle bir eğitimmetodu uygulamalıdırlar ki, nesillere asalet getirsinler. Nedir bu hareket ve metotlar? Helal lokma ve helal sütle çocuklarını beslemeli ve kendilerini de aynı lokma ile gıdalanmalı ve çocuklarını iyi yetiştirmeleri için seferber olmalı, maddi ve manevi öğretimle eğitimlerini dengeli vermeli ve sonuçta Allah'a dua ederek hayırlı evlat yetiştirmelerine Allah'ın müdahalesini istemelidirler. Buna dua metodu denir. Çocuklarına iyi eğitim vermeli ve yahut ta iyi eğitim verecek hocalara teslim etmelidirler. Helal lokma, helal süt ve doğru bilgi ve dua ile asalet gelir.¹⁰⁰ Bu da bütün anne babaların en önemli görevi olmalıdır.

Sonuç

Ahsanu'l-Kassas olarak nitelendirilen Yusuf Suresinin içeriğinde alınacak birçok ibretler vardır. Bu kıssada insanlar için iffetinin nasıl muhafaza etmesi gerektiğinden; anne ve babaların çocuklar arasındaki adaletli davranmasından; kıskanma ve haset duygusunun insanları nasıl bir felakete sürüklediğinden; bir Peygamberin, Müslüman olmayan bir idarede görev alması gibi ibretlik birçok olay anlatılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de kardeşler arası kıskanma duyguları anlatılırken iki olaydan bahsedilir. Bunlardan birisi Hz. Âdem'in çocukları Kabil ile Habil arasındaki olay; diğeri ise Yusuf (as) Kıssasındaki kardeşler arasındaki olay. Bilindiği gibi Hz. Âdem'in çocukları arasındaki olay cinayetle sonuçlanmış. Hz. Yusuf ve kardeşleri arasındaki olay ise belki de mucize olarak ölümle sonuçlanmamış ve insanlar için daha birçok olayların vuku bulmasına sebep olmuştur.

Kıskançlığın insan için en yıpratıcı ve çabuk gelişebilen duygulardan olduğu, kontrol edilemeyen kıskançlığın kişiyi engelleyen bir kısaç gibi olduğu anlaşılmaktadır. İyi şeyleri yok etmeye yöneliktir. Kıskançlığı doğuran en önemli neden ise insanın kendisine olan özgüven eksikliğidir. Kardeş kıskançlığı ise en doğal duygulardan biridir. Kur'an da insanda var olan bu olgunun varlığına dikkat çekmektedir. Kıskançlık, bütün dinler ve sosyal yapılar tarafından gayr-ı ahlâkî bir duygu olarak kabul edilmiştir.

Kıskançlık yaşamın her döneminde görülebilir ancak çocuklukta daha yoğun yaşanır. İnsanların sosyal statülerini kaybetmek istememeleri, çocukların anne-baba sevgisinde öne çıkma arzuları, aradaki yaş farkları ve anne-baba davranışları kardeş kıskançlığının baş etkenlerindedir. Anne-babalar çocuklarının arasında ayırım

⁹⁸ Bayraklı, *Tefsir*, IX, 371-372.

⁹⁹ Bayraklı, *Tefsir*, IX, 373.

¹⁰⁰ Bayraklı, *Tefsir*, IX, 379.

göstermemeye önem vermelidirler. Onların gözlerinden kaçabilecek küçük şeyler dahi kardeş kıskançlığına neden olabilmekte bu da, daha tehlikeli sonuçlar doğurmaktadır.

Kardeş kıskançlığı doğal bir duygu olup, şiddeti ve dışa vurumu her çocuğa göre farklılıklar gösterir. Ancak kontrol edilemezse başkalarına bir şekilde zarar verme düşüncesine dönüşür. Düşmanlık, kıskançlık duygularının yol açtığı doğal bir tepkidir. Bu tepki kontrol altına alınmadığı takdirde kendisini saldırganlık hatta öldürme arzusu şeklinde gösterebilir. İncelediğimiz olayda bu şekilde cereyan etmiştir

Hız. Yusuf kardeşlerinin kıskançlıkları sebebiyle yaptıkları tavırları sonraki hayatında mülayemetle karşılaşmış ve onları bağışlamıştır. Zira kıskanç bir tavır karşısında kin ve düşmanlık hisleriyle tepki vermek yerine bağışlayıcı olmak kıskançlık davranışını yenmek için çok önemlidir.

Birçok problemin çözümünde olduğu gibi kıskançlık probleminin çözümü de uzun zaman alabilir. Sabır ve tahammül göstermek gerekir. Ayrıca bir rüyanın anlatılması bile kıskançlığa neden olabiliyorsa, toplum hayatında kıskanabileceğini düşündüğümüz kişilere planlarımızı, projelerimizi, hedeflerimizi anlatma konusunda dikkatli olmak gerektiği açıktır.

Din eğitimcileri, Kur'an'ın amaçlarını iyi anlatıp Kur'an'ın etrafında bir sevgi çemberi ve bir alaka yumağı oluşturmalıdır. Din eğitimde Kur'an'ın bu yönüne ağırlık verilmelidir. İnsanlar Kur'an'ı niçin öğrendiklerini ve onu niçin okuduklarını bilmeli ve Kur'an'a bu anlayışla yaklaşmalıdırlar

Anne ve babalar çocuklarını severken dikkatli olmalı, ayırım yapıyor imajından kaçınmalıdır. Yaşları gereği küçük çocuklara gösterdikleri sevgi ve ilgi konusunda büyük çocuklarının dikkatini çekecek şekilde olmamalıdır.

Kaynakça

- Abdulkaki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfaz'il-Kur'ani'l-Kerim Çağrı Yayınları*, İstanbul, ts.
- Adler, Alfred, *İnsan Tabiatını Tanıma*, çev. Ayda Yürükân, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- Altınmakas, Burcu, "Kıskançlık Kavramının Psikolojideki Yeri", *Eğitimde Yansımalar Dergisi*, Arel Eğitim Kurumları, Sayı: 29, İstanbul, 2011.
- Askalanî, İbn Hacer, *Fethu'l-Barî fi Şerhi Sahihi'l-Buhari*, Kahire 1978.
- Atalay, Mehmet, *Kur'an'a Psikoloji İle Bakmak*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Ayverdi, İlhan *Misalli Büyük Türkçe Sözlüğü*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2008.
- Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2008.
- Berge, Andre, *Çocuktaki Kötü Huylar ve Düzeltmesi*, çev. Nazife Müren, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1971.
- Blevis, Marcianne, *Kıskançlık*, çev. Işıl Aydın, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Buhari, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhari*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Clanton, Gordon- Smith, Iynn, *Kıskançlık*, çev. İdil Gürbüz, Kuraldışı Yayınları, İstanbul, 1997.
- Çelik, Ömer, *Kur'an'da İnsan*, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2010.
- Delpierre, Guy, *Kıskançlık*, çev. Halis Özgü, Özgü yayınevi, İstanbul, 1967.
- Dreyden, Windy, *Kıskançlığın Üstesinden Gelin*, çev. Ertuğrul Köroğlu, HYB Yayıncılık, Ankara, 2009.
- Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Ebu Davud, *Sunen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

- Enç, Mithat, *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1974.
- Erdem, Orhan, *Duygusal İletişim ve Beden Dili*, Yakamoz Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Erikson, Erik H, *İnsanın Sekiz Çağı*, çev. Bedirhan Üstün-Vedat Şar, Birey-Toplum Yayınları, Ankara, 1984.
- Greenwood, Michael Martin-Waltman, Cynthia, *Çocuğunuzun Okulla İlgili Sorunlarını Nasıl Çözebilirsiniz*, çev. Fatma Zengin Dağdır, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Ruhbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.
- Hökelekli, Hayati, *DİA*, “Kıskançlık” maddesi, , Ankara, 2002.
- İbn Hanbel, Ahmed, *el-Musned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- İbn Kesir, İmaduddin Ebu'l-Fida İsmail, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Daru'l-Marife, Beyrut,1982.
- İbn Mace, Hafız Abdullah b.Muhammed b.Yezid, *Sunen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- İbnu'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec Cemaleddin, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1997.
- Jersild, Arthur T, *Çocuk Psikolojisi*, çev. Gülseren Günçe, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1976.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'ın Psikolojik Atlası*, Kendini Bilmek Yayınları, Malatya, 2010.
- el-Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Camiu'l-Ahkami'l-Kur'an*, thk. İmadu'z-Zeki el-Barudî ve Hayrî Said Mektebe'tu Tevfikiyye, Kahire,2012.
- Kutub, Muhammed, *İslam'a Göre İnsan Psikolojisi*, çev. Akif Nuri, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1974.
- Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, Dâru's-Şurûk, Beyrut, 1988.
- Fizilâli'l Kur'an*, çev. Bekir Karlığa, M. Emin Saraç, İsmail Hakkı Şengüler, Hikmet Yayınları, İstanbul, ts.
- el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut, ts.
- Navaro, Leyla, *Haset ve Rekabet Kendi Kuyruğunu Yiyen Yılan*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.
- Osho, *Duygular Öfke, Kıskançlık, Korkuyu Aşma*, çev.Sangeet, OvvoBasımyayım, İstanbul, 2006.
- Özakkaş, Tahir, *Bütüncül Psikoterapi*, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2005.
- Samuk, Fevzi, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II, Kur'an ve Psikiyatri*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2001.
- Serdaroğlu, Ahmed, “Haset ve Gıpta”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, c.12. sayı:11, Kasım, Ankara, 1963.
- Shakespeare, William, *Othello*, çev. Özdemir Nutku, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- Şentürk, Habil, *Kıskançlık Üzerine*, Yeni Ümit Dergisi, sayı 26, yıl 26, 1994.
- Taberî, *Cami'ul-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muessetu'r-Risale, Beyrut, 2000.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Kitapevi, İstanbul, ts.
- Yörükoğlu, Atalay, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1978.
- Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Munîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1991.
- Zulliger, Hans, *Çocukta Ruhsal Bozukluklar ve Tedavisi*, çev. Kamuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 1996.